ПОЛИТОЛОГИ XXIV
Эрдэм шинжилгээний бичиг №24: 55-68 дахь тал

УЛС ТӨРИЙН НАМЫН ОРЧИН ҮЕИЙН ОНОЛЫН ХАНДЛАГУУД

Н.Отгонбаяр
Этүгэн их сургууль, Хүмүүнлэгийн сургууль, Эдийн засаг, менежментийн тэнхим, Доктор

Д.Одмаа
ШУТИС, Нийгэм, хүмүүнлэгийн сургууль, Нийгмийн ухааны тэнхим, Доктор, дэд профессор

Ц.Бямбачулуун
МУИС, Баруун бүсийн сургууль, Нийгэм-Хүмүүнлэгийн ухааны тэнхим, Доктор

Хураангуй: Тус өгүүлэлд улс төрийн намын орчин үеийн онолын хандлагуудыг харьцуулан судалж, намын институцийн хувьсал өөрчлөлт, үйл ажиллагааны учир шалтгаан, улс төрийн өрсөлдөөний үүргийг шинжлэв. Нам судлал дахь гол онолууд болох олигархижилтын онол**,** бүхнийг шүүрдэгч нам**,** картель намын онол**,** мөн дижиталчлал ба сүлжээний онол зэрэг үзэл баримтлалуудыг авч үзсэн. Өнөөгийн ардчилсан нийгэмд намууд улам бүр улс төрийн зах зээл дээрх өрсөлдөх чадвараар**,** мэдээллийн орчны өөрчлөлтөөр**,** сонгогчдын хуваагдмал бүтцээр тодорхойлогдох болсон нь намын бүтэц, дотоод зохион байгуулалт, стратегид хүчтэй нөлөө үзүүлж байна. Судалгааны дүнд улс төрийн намууд уламжлалт үзэл сурталд суурилсан байгууллагаас аялаг багатай, мэргэжлийн чиг баримжаатай, нам-төрийн холбоолсон бүтцийн шинэ хэлбэр рүү шилжиж буйг харуулж, тухайн шилжилт төлөөллийн чанар, ардчиллын тогтвортой байдалд ямар үр дагавар авчирч буйг дүгнэсэн болно.

Түлхүүр үгс: Улс төрийн нам; намын онол; бүхнийг шүүрдэгч нам; картель нам; цахим нам

I.Удиртгал

Улс төрийн нам орчин үеийн ардчиллын үндсэн институцийн нэг бөгөөд төр, иргэний хоорондын холбоог хангах төлөөллийн тогтолцоог

бүрдүүлэхэд голлох байр суурь эзэлдэг байна[1]. XIX зууны сүүл үеэс эхлэн нийгмийн бүтэц, сонгогчдын орчин, технологийн өөрчлөлттэй уялдан намуудын шинж чанар, үйл ажиллагаа, бүтэц, үүрэг хувьсан өөрчлөгдөж, үүнийг дагаад онолын судалгаа тасралтгүй хийгдсээр иржээ [2]. Орчин үед улс төрийн намын тухай уламжлалт тайлбар нийгмийн практикт нийцэхгүй болж, намын хэлбэр, стратеги, бүтэц, зохион байгуулалтыг тайлбарласан онолын шинэ хандлагууд хүч түрж байна.

Орчин үеийн онолууд дотоод бүтэц, зохион байгуулалт, удирдлагын төвлөрөл, сонгогчидтой харилцах арга барил, төрийн институцтэй тогтоох харилцаа, мэдээллийн технологийн нөлөө зэрэг олон талт хүчин зүйлсийг хамарч, намууд хэрхэн өөрчлөгдөж байгааг судлах болсон. Роберт Михельсийн олигархийн онолоос эхлээд бүхнийг шүүрдэгч нам, картель намын онол, дижитал болон клиентелист намын тухай ойлголт нь улс төрийн талбарт гарч буй хувьслыг тайлбарлах үндсэн хандлагууд болж байна. Түүнчлэн намуудын институцийн орчин, улс төрийн зах зээлийн учир шалтгаан, сонгогчдын ялгаварт байдал зэрэг үзэгдэл орчин үеийн судалгаанд гол байр суурийг эзлэх болсон.

Улс төрийн намын орчин үеийн онолын гол хандлагыг нэгтгэн дүгнэхийн зэрэгцээ үндсэн санаа, онцлог шинж, улс төрийн практикт үзүүлэх ач холбогдлыг тодорхойлоход тус өгүүллийн зорилго оршино. Намуудын хувьсал өөрчлөлтийг ухан ойлгох нь төлөөллийн ардчиллын чанар, иргэдийн оролцоо, улс төрийн тогтолцооны тогтвортой байдлыг үнэлэхэд онцгой ач холбогдолтой юм.

II. Онолын судалгаа

Улс төрийн нам орчин үеийн ардчиллын гол институц бөгөөд сонгогчдын оролцоо, төлөөллийн тогтолцоог бий болгоход голлох үүрэг гүйцэтгэдэг. Өнөөгийн улс төрийн судалгаанд намуудын бүтэц, зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа, стратеги, улс төрийн орчны нөлөөг тодорхойлох онолын олон чиглэл хөгжиж байна. Эдгээрийг тус өгүүлэлд дараах байдлаар ангилж үзлээ.

II.1 Робэрт Михельсийн олигархийн онол

[1] G.Sartori “Parties and party systems: a framework for analysis”, ECPR Press, 2005; R.Dalton, D.Farrell, I.McAllister “Political Parties and Democratic Linkage: How Parties Organize Democracy”, Oxford: Oxford University Press, 2011

[2] M.Duverger “Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State”, London: Methuen & Co. Ltd, 1954

Роберт Михельсийн боловсруулсан уг онол ямар ч байгууллага, тэр дундаа улс төрийн нам дотоод зохион байгуулалтын хувьд удирдлагын хэт төвлөрсөн хандлагыг бий болгодог. Ингэснээр нам олон түмнийг төлөөлөх чадвараа алдаж, цөөн тооны мэргэшсэн хүмүүсийн гарт шилждэг хэмээн үздэг. Өөрөөр хэлбэл, олигархижилтын онол нь намын дотоод ардчилал хумигдаж, гишүүдийн үүрэг, оролцоо багасах үйл явцыг тайлбарлахыг оролддог байна [3]. Уг онол намын дотоод зохион байгуулалт, лидерийн эрх мэдлийн төвлөрөл, тогтвортой удирдлагын системийг ойлгоход чухал үүрэгтэй.

Михельсийн судалгааны гол ололт нь "олигархийн төмөр хууль, зүй тогтол"-ыг нээсэнд оршино. Нам, хөдөлгөөн гэх мэт нийгэм, улс төрийн аливаа зохион байгуулалтын хэлбэр өөртөө олигархичлагдах хандлагыг тээж байдаг. Эрх мэдлийн цөм удирдлага, мэргэшсэн аппаратын гарт төвлөрөх, олон түмний болон байгуулагын энгийн гишүүдийн эрх, үүрэг хумигдах, удирдлага, удирдлагын бүтцээ хянах боломж алдагдах, байгууллагын үйл ажиллагааны анхдагч зорилго сарних зэрэг нь тухайн зохион байгуулалт олигархи шинжтэй болж буйн илрэл юм. Намын зохион байгуулалт олигархи шинжид орох үйл явц нь дараах үе шаттай. Үүнд:

1. Манлайлал бий болно;

2. Манлайлал мэргэшиж, төлөвшинө;

3. Удирдлагын бюрократ бүтэц үүснэ;

4. Эрх мэдэл төвлөрнө;

5. Үзэл суртал удирдлага, удирдлагын бүтцийн зорилгодоо хүрэх арга хэрэгсэл болж хувирна;

6. Үзэл суртал, нийгмийн бодит байдлын хооронд зөрчил бий болж, үзэл суртлаа шинэчлэх санал, санаачлагууд гарч эхэлнэ;

7. Энгийн гишүүд, удирдлагын хоорондын харилцаа алсарч эхэлнэ;

8. Намын шийдвэр гаргах үйл явцад энгийн гишүүдийн нөлөөлөх боломж хумигдаж эхэлнэ;

9. Удирдлагын бүтцэд сөрөг байр суурьтай бүлэглэлүүдийн удирдлагыг элсүүлж эхэлнэ (кооптац) гэх мэт шинжийг багтаасан байна. Хувьсгалт

[3] R.Michels "Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy", New York: HEARST'S INTERNATIONAL LIBRARY CO, 1915; A.Panebianco "Political Parties: Organization and Power", Cambridge: Cambridge University Press, 1988

намууд хүртэл гишүүнчлэлээ өргөжүүлэх бодлогоос татгалзаж сонгогчдынхоо хүрээг тэлэх бодлогод шилждэг байна[4].

Ямар үзэл баримтлалыг дэмждэг нам байх нь хамаагүй бүгд олигархи шинжтэй болж эхэлдэг. Оршин буй нийгмийн байгууллаа өөрчлөх зорилго бүхий хэт зүүний намуудад хүртэл хөгжлийн явцад олигархи шинж бүрэлдэж, үйл ажиллагааны анхдагч зорилгоо гээх явдал байдгийг Михельс онцолсон. Намын удирдлагын ярианд хэт зүүний үг хэллэг хадгалагдах ч үнэн чанартаа анхдагч зорилгоосоо аль хэдийн хазаасан байдаг. Энэ бол зохион байгуулалтын хөгжлийн зүй ёсны үр дүн юм. Удирдлага нь энгийн ажилчдаас бүрдэх социалист намд хүртэл мэдлэг чадвар хуримтлагдаж, улс төрийн тэмцэлд татагдан орохын зэрэгцээ хууль тогтоох хуралд сонгогдсон тохиолдолд удирдлага, жирийн гишүүдийн дунд харилцаа алсардаг талаар Михельс онцолсон [5]. Энэ нөхцөлд намын удирдлагын байр суурь зохион байгуулалтаас хамаарах бөгөөд улмаар анги, нийгмийн давхаргын бус, намын зохион байгуулалтын ашиг сонирхлыг илэрхийлэгч, хамгаалагч болж хувирдаг байна. Үүнээс гадна, намын удирдлага намын үйл ажиллагаанд хүчтэй нөлөөлж, нөөц, шийдвэр гаргах үйл явцад хяналтаа тогтоох замаар бодлого, төлөвлөгөөгөө хэрэгжүүлэхийн хэрээр улс төрийн зүүний радикал шинжээ алддаг талаар Михельс дурдсан. Өнөөгийн олон түмний намууд зохион байгуулалтын хэлбэрт шилжих нь зайлшгүй. Гэтэл зохион байгуулалтын гарцаагүй үр дүн олигархи хандлага болно. Ингэхлээр, оршин буй нийгмийн байгууллаа өөрчлөхийг хүсэгч зүүний намууд хүртэл олигархийн төмөр хуулиас ангид байж чаддаггүй гэсэн үг юм[6].

II.2 Бүхнийг шүүрдэгч намын онол

Герман-Америкийн эрдэмтэн Отто Хиркхаймэр (1905-1965 он) өнөө үед улс төр судлаачид болон улс төрийг сонирхон судлагчдын зүгээс ихээр ишлэх болсон бүхнийг шүүрдэгч намын хөгжлийн тухай асуудлыг анхлан хөндсөн гэдгээрээ нэр цолгорчээ. Үнэндээ, баруун Европын улс төрийн хувьсал өөрчлөлтийн талаарх Хиркхаймэрийн өргөн цар хүрээтэй үзэл санаа бүхнийг шүүрдэгч намын тухай ойлголттой нягт уялдаатайгаар бий болсон байдаг. Хиркхаймэр 1950, 60-аад оны үеийн намуудын, ялангуяа Социал ардчилсан болон Христийн ардчилсан намын чиг үүргийн хувьсал өөрчлөлтөд дүн шинжилгээ хийж, нам иргэний нийгмээс алсарч, гишүүнчлэлийн түвшин

[4] R.Michels “Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy”, New York: HEARST'S INTERNATIONAL LIBRARY CO, 1915, 3-137x
[5] R.Michels “Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy”, New York: HEARST'S INTERNATIONAL LIBRARY CO, 1915, 135x
[6] R.Michels “Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy”, New York: HEARST'S INTERNATIONAL LIBRARY CO, 1915, 128x

буурсан, үр дүнд нь нам, төрийн картель бий болж байна гэдгийг онцолжээ. Үүнээс гадна, нам, сонгогчдын дундах холбоо суларч, улс төрийн намуудын үзэл суртлын чиг баримжаа өөрчлөгдсөн, үүнээс улбаалан Баруун Европын орнуудын улс төрийн бодлогын үндсэн бүтцэд эрс хувирал бий болсон шалтгаан, үр дагаврыг судалсан байна [7].

Бүхнийг шүүрдэгч намын онолоо 1954 онд анх боловсруулсан байх бөгөөд 1954-1966 оны хооронд хэд хэдэн удаа шинэтгэн сайжруулсан байна.

Баруун Германы улс төрийн тогтолцоог судлах явцдаа Хиркхаймэр бүхнийг шүүрдэгч намын үзэл баримтлалаа хөгжүүлсэн юм. Уг судалгаандаа Германы сонгогчид консерватив бүхнийг шүүрдэгч намыг дэмжих болсноос гадна холбоотнууд үзэл баримтлалын чигийг нь өөрчлүүлэх зорилгоор ГСДН-д шахалт үзүүлж эхэлсэн гэж бичжээ. ГСДН болон Христийн ардчилсан намын хооронд бодлогын санал зөрөлдөөн эрс багассан байна. Мөн тэрээр Германы ардчилсан нам нэгдмэл бүхнийг шүүрдэгч нам болсноор засаг барих бололцоотой болсон гэсэн дүгнэлтэд хүрчээ. 1950-аад оны эхэн үеэр Хиркхаймэр төвийн намуудын картель бий болж, улс төрийн сөрөг хүчний үүрэг суларсан, эрх мэдлийн тэнцвэр хууль тогтоох хурлаас гүйцэтгэх эрх мэдэлд шилжсэнээр төрийн хүчинд суурилсан намуудын картель үүссэн гэдгийг ажигласан байна. Олон түмний нам байсан Христийн ардчилсан нам бүхнийг шүүрдэгч нам болж хувирсан талаар бичжээ. Гэвч Хиркхаймэр нэг ч бүтээлдээ шинэ хэв шинжийн улс төрийн намыг бүрэн тодорхойлоогүй юм. Анхны санаа гарснаас хойш 12 жилийн дараа сая өөр хооронд холбоо бүхий дараах таван шинжийг ашиглан зуурам байдлаар тодорхойлохыг оролджээ: а) намын үзэл суртлын үүрэг эрс буурсан. ... б) Намын дээд удирдлагын чиг үүрэг илүү мэргэшсэн с) намын ердийн гишүүдийн чиг үүрэг багассан г) сонгогчдыг ангийн, нийгмийн шинж чанарт тулгуурлан ялгаварт байдлаар ангилах, дэмжлэг горилох явдал буурсан. д) Нийгмийн янз бүрийн бүлгээс намд хандах байдал нэмэгдсэн [8]. Өөрөөр хэлбэл, 1966 онд бий болсон бүхнийг шүүрдэгч намын талаарх тодорхойлолт хамгийн багадаа 12 жилийн туршид

[7] A.Krouwel “The catch-all party in Western Europe,1945-1990”, A study in arrested development. PhD dissertation, Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam, 1999, 23-25x; A.Krouwel “Otto Kirchheimer and the catch-all party”, West European Politics, 26(2), 23-40, 2003

[8] O.Kirchheimer “The Transformation of Western European Party Systems”, In J. LaPalombara, M. Weiner, & L. Binder (Eds.), Political Parties and Political Development (pp. 177-200). Princeton, NJ: Princeton Univ. Press, 1966; O.Kirchheimer “Party Structure and Mass Democracy in Europe”, In F. Burin & K. Shell (Eds.), Politics, law and social change: selected essays of Otto Kirchheimer (pp. 245–68). New York: Columbia University Press, 1969

хувьсан өөрчлөгдсөөр ирсэн байна. Энэ бүх хугацаанд Хиркхаймэр бүхнийг шүүрдэгч намыг тодорхойлохуйц нэг ч хэмжүүр гаргаж байсангүй [9].

Бүхнийг шүүрдэгч намын үүсэл бүх нийтийн хангалуун төрийн үзэл санаагаар дамжсан баялгийн дахин хуваарилалт, эдийн засгийн сайн сайхан байдлын улс төрийн үр дагавар мөн гэх үзэл санаа улс төрийн намуудын чиг үүргийн өөрчлөлтийг зохион байгуулалт, үзэл суртал, сонгогчдын түвшинд авч үзэх ерөнхий онол болно. Бүхнийг шүүрдэгч намын ойлголт нь уг ерөнхий онолын бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Товчоор хэлбэл, уг ерөнхий онол дараах үндсэн дөрвөн асуудалд төвлөрдөг байна. Үүнд:

1. Улс төрийн антагонизм, сөрөг хүчин үгүй болсноор фашист, коммунист төдийгүй ардчиллыг сэргээн тогтоосон орнуудад хүртэл парламентын ардчилал доройтож байна:
2. Өөрийн улс төрийн зорилгод хууль ёсны арга хэрэгсэл ашиглан хүрэхийг эрмэлзсэн мэргэшсэн улс төрчдийн төрийг удирдах бодлого нийгмээс алсарч, төртэй холбогдож эхэлснээр нам-төрийн картель бүрэлдэн бий болсон:
3. Нийгмээс хөндийрч төрийн нөөцөд тулгуурлах болсон нам зохион байгуулалтын хувьд мэргэшин, сонгогчидтой хувь шинжид тулгуурлах харилцах болсон:
4. Эдгээрийн үр дүнд олон түмэн улс төрөөс залхах, хүнийсэх байдал үүсэж, төрийн эрх мэдэл хуваарилалтын сонгодог зарчим алдагдсан [10].

Хиркхаймэр харилцан уялдаа бүхий эдгээр асуудал намуудын чиг үүргийн өөрчлөлтөд суурь нөлөө үзүүлсэн хэмээн үзжээ. Хууль тогтоох хурлын нэр хүнд унахтай зэрэгцээд нам үзэл суртлын чиг баримжаагаа алдаж, нам, төр, сонирхлын бүлэгт суурилсан гурван талт эрх мэдлийн картель үүсэж байна гэдгийг онцолсон. Нам нийгмээс алсарч, төртэй илүү ойр болсон нь нийгмийн янз бүрийн давхаргын улс төрийн идэвх сулрахад хүргэжээ. Намын гишүүдийн чиг үүрэг буурч, намын гишүүд, удирдлагын дундах харилцаа хөндийрч байна. Үүнээс гадна, сонгогдсон төлөөлөгчдийн улс төрийн чиг баримжаа өөрчлөгдөн, намын зохион байгуулалт, намын доторх шийдвэр гаргах механизмд нөлөөлөх болсон. Ардчилсан улс төрийн дэглэмд иргэдийг

[9] O.Kirchheimer “Party Structure and Mass Democracy in Europe”, In F. Burin & K. Shell (Eds.), Politics, law and social change: selected essays of Otto Kirchheimer (pp. 245–68). New York: Columbia University Press, 1969

[10] O.Kirchheimer “The Transformation of Western European Party Systems”, In J. LaPalombara, M. Weiner, & L. Binder (Eds.), Political Parties and Political Development (pp. 177-200). Princeton, NJ: Princeton Univ. Press, 1966

улс төрийн хүч гэдэг утгаар авч үзэхээ больж, улс төрийн бүтээгдэхүүний нийлүүлэлтэд шаардлагатай хэрэглэгч төдийд ойлгох болжээ [11].

Хиркхаймэр ард түмний төлөөллийн байгууллага болох хууль тогтоох хурал доройтож байгааг эрх мэдлийн хуваарилалт алдагдсантай холбон тайлбарлажээ. Төрийн бодлогын үлэмжхэн хэсэг хууль тогтоох хурлаас гадуур ил, далд зөвшилцлийн хэлбэрээр шийдэгдэж, яамдын эрх, үүрэг өсөхийн зэрэгцээ парламент хүчгүйдэх болжээ. Хууль тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэдэл засгийн газрын түвшинд төвлөрч, хууль санаачлах байдал хууль тогтоох хурлаас бус, кабинет дотроос гарах болсон. Ардчилсан үзэл, онолын үүднээс авч үзвэл нийт ард түмнээс сонгогдсон хууль тогтоох хурлын гишүүн улс төрийн шийдвэр гаргах ёстой ч өнөөгийн улс төрийн тогтолцоонд бюрократиуд улс төрийн шийдвэр гаргаж [12], парламент ердөө техникийн асуудалд анхаарч байна.

Өндөр хөгжилтэй аж үйлдвэрийн нийгэм дэх элитийн асуудалд зориулагдсан өөр нэг навтарга бүтээлдээ Хиркхаймэр улс төрийн институт өсөн нэмэгдэж, үзэл суртлын ач холбогдол буурахын зэрэгцээ улс төрийн хүрээнд өрсөлдөөн сарниж байгааг заасан байна. Шинэ гишүүд элитийн бүлэгт нэгдэх ч засаглагч элитээ солих сонирхолгүй байна гэдгийг гаргасан. Үүнээс гадна, олон түмний нам өргөн хүрээний нам болж хувирснаар төлөөллийн чиг үүрэг багасаж, парламентын сонгуульд нэр дэвшүүлэх үйл ажиллагаа төдийгөөр олон түмний оролцоог аргацааж байна. Энгийн иргэд, тэр дундаа нийгмийн доод хэсгийнхэн улс төрийн үйл явцаас хөндийрч, засаглал илэрхий зөрчилгүй болж байна. Үүнтэй холбоотойгоор Өрнөдийн улс төрийн тогтолцоо хяналтын чиг үүргээ алдсан. Хяналт алдагдсан уг байдал олноос цолгорсон хошуучлагчдын гарт эрх мэдэл төвлөрөхөд хүргэжээ. Тухайн тохиолдолд хошуучлагч иргэд, тогтолцоог хооронд нь холбогчийн үүрэг гүйцэтгэдэг байна. Эрх мэдэл хувь хүний түвшинд төвлөрөх болсноор уг эрх мэдлээ урвуулан ашиглах байдалд хүргэж байна. Шарл де Голлын санаанд тулгуурлан Хиркхаймэр олонд нэр түгсэн лидерүүд оршин буй улс төрийн бүтцийг үгүй хийхийн тулд нэр хүндээ ашиглаж байна. Шийдвэр гаргах үйл явцыг хувь хүний улс төрийн зорилгод ашиглах болсон гэжээ. Вэймарын төдийгүй нацист Герман, дайны дараах Европын улс орнууд,

[11] O.Kirchheimer “The Transformation of Western European Party Systems”, In J. LaPalombara, M. Weiner, & L. Binder (Eds.), Political Parties and Political Development (pp. 177-200). Princeton, NJ: Princeton Univ. Press, 1966

[12] Nyamaa, Dr. O., Dangaasuren, Dr. O., Tseden, Dr. B., & Davaadorj, Dr. U. “The Impact of Patronage-Based Appointments on Administrative Capacity in Mongolia”, International Journal of Advanced Multidisciplinary Research and Studies, 5(6), 1014–1025. https://doi.org/10.62225/2583049X.2025.5.6.5305, 2025

Америк ч мөн ийм байна гэдгийг Хиркхаймэр өөрийн туршлагад тулгуурлан гаргажээ [13].

Хиркхаймэрийн дэвшүүлсэн бүхнийг шүүрдэгч намын онол улс төрийн нам, төлөөллийн ардчилал, төр, иргэний хоорондын харилцааг судлахад томоохон түлхэц үзүүлснийг онцлон тэмдэглэх байна.

II.3 Картель намын онол

Улс төрийн намуудын орчин үеийн хувьсал, институцийн өөрчлөлтийг тайлбарлах онолын гол загварын нэг нь **картель намын онол** юм. Уг онолыг Америкийн улс төр судлаач **Ричард С. Кац Питер Майр** нар хамтран 1990-ээд оны дунд үеэс системтэйгээр дэвшүүлж, улмаар намуудын санхүүжилт, улс төрийн өрсөлдөөн, нам– төрийн харилцаа, улс төрийн зах зээл дэх байр суурийг шинээр тайлбарлах онолын загвар хэлбэрээр боловсруулсан [14]. Картель намын онол намын хөгжлийн орчин үеийн үе шатын тайлбар бөгөөд өмнөх олон түмний болон бүхнийг шүүрдэгч намын загварыг орчин цагийн институцийн нөхцөлд үргэлжлүүлэн тайлбарлах онолын залгамж холбоо хэмээн тооцож болох юм [15].

Кац ба Майрын үзсэнээр, намуудын санхүүжилтийн эх үүсвэр иргэд, гишүүдээс татагддаг олон түмний намтай харьцуулахад орчин үеийн намууд **төрийн санхүүжилтэд** илүүтэйгээр **түшиглэх болж,** улмаар сонгогчидтой тогтоосон харилцаа суларч, төрийн нөөцийг хуваарилж ашиглах **элит төвтэй бүтэц** рүү шилждэг [16]. Ийм байдлаар намууд улс төрийн өрсөлдөөнд бүрэн ялгарах бус, эсрэгээрээ, эрх мэдлийн тогтолцоог хамгаалах зорилгоор **хоорондоо стратегийн хамтын ажиллагаа** бий болгодог бөгөөд үүнийг эдийн засгийн картелийн үзэгдэлтэй адилтган тайлбарласан байдаг [17].

---

[13] O.Kirchheimer “The Transformation of Western European Party Systems”, In J. LaPalombara, M. Weiner, & L. Binder (Eds.), Political Parties and Political Development (pp. 177-200). Princeton, NJ: Princeton Univ. Press, 1966; С.Мөнхбат “Улс төрийн намын бүтэц, зохион байгуулалтын хөгжил: Онол, практик”, УБ.: Соёмбо Принтинг ХХК, 2023, хуудсд. 80, 81

[14] R.Katz, P.Mair “Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party”, Party Politics, 1(1), 5-28, 1995; Б.Баярбаатар, Д.Бумдарь “Ардчиллын хөгжилд улс төрийн намын гүйцэтгэх үүрэг”, Политологи сэтгүүл, 21(571), 180-192, 2023

[15] A.Krouwel “Party Models”, In R. Dalton, & H.-D. Klingemann (Eds.), The Oxford Handbook of Political Science (pp. 249-269). Oxford: Oxford University Press, 2006, 251x; Б.Баярбаатар, Д.Бумдарь “Картель нам" ба "намын картелжилт"-ийн тухай ойлголт”, Политологи сэтгүүл, 23(619), 178-190, 2025, 178x

[16] R.Katz, P.Mair “The Cartel Party Thesis: A Restatement”, Perspectives on Politics, 7(4), 753–766, 2009

[17] Б.Баярбаатар, Д.Бумдарь “Картель нам" ба "намын картелжилт"-ийн тухай ойлголт”, Политологи сэтгүүл, 23(619), 178-190, 2025, хуудсд. 179, 80

Картель нам оршин тогтнох үйл явц дараах гурван урьдач нөхцөлтэй шууд холбогддог байна.

Хүснэгт 1. Картель нам үүсэх урьдач нөхцөл

№	Нийгэм-улс төрийн өөрчлөлт /Хуучин нөхцөлд/	Шинэ нөхцөлд
1	Сонгогчдын давхаргын уламжлалт хуваагдал суларсан	Намууын үзэл суртлын ялгаа бүдгэрсэн
2	Улс төрийн гишүүнчлэл буурсан, иргэдийн оролцоо сул	Нам–төрийн институцийн уялдаа бэхжсэн
3	Мэдээллийн болон сонгуулийн технологи мэргэжлийн түвшин рүү шилжсэн	Нам мэргэжлийн улс төрийн аппарат болж хувирсан

Эх сурвалж: Судлаачид боловсруулав.

Кац ба Майр картель намыг дараах институцийн шинжээр тодорхойлогдоно хэмээн [18] үзсэн. Үүнд:

1) Төрийн санхүүжилтийн ноёрхол: Намуудын санхүүгийн эх үүсвэрийн томоохон хэсгийг улс орнуудын төрөөс олгодог санхүүжилт бүрдүүлдэг болсноор намууд сонгогчдоос хамаарал багатай, улмаар иргэдийн оролцоо, гишүүнчлэлийн ач холбогдол буурдаг.
2) Хуваагдсан атлаа хамтын өрсөлдөөн: Намууд сонгуулиар өрсөлдөж буй мэт боловч эрх мэдлийг хуваалцах, улс төрийн тогтолцоог хадгалах ашиг сонирхол өрсөлдөөнөөс илүү чухал байр суурь эзлэх болсон. Үүнийг **“олон намын хамтарсан элитийн захиргаа”** хэмээн нэрлэдэг [19].
3) Хууль, журам, институцийн давуу эрхийн тогтолцоо: Сонгуулийн болон намын санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг намууд өөрсдийн ашиг сонирхолд нийцүүлэн боловсруулдаг тул **шинэ улс төрийн хүчний оролцох боломж хязгаарлагддаг**.
4) Намын дотоод ардчилал суларсан, мэргэжлийн удирдлагын бүтэц бий болсон: Намын лидерүүд бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэх,

[18] R.Katz, P.Mair “Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party”, Party Politics, 1(1), 5-28, 1995; R.Katz, P.Mair “The Cartel Party Thesis: A Restatement”, Perspectives on Politics, 7(4), 753–766, 2009

[19] P.Mair “Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy”, Verso, 2013

нөөц хуваарилах гол шийдвэрийг гаргадаг бол гишүүдийн оролцоо хэлбэрийн төдий, бэлгэ тэмдэгийн шинжтэй болж хувирсан[20].

Дүгнэн үзэхэд, картел намын онол ардчиллын чанартай холбоотой дараах хэд хэдэн шүүмжлэлийг дагуулдаг. Үүнд:

1) Сонгогчдын улс төрийн итгэл буурах;
2) Популизм, системийн гадуурх хүчний сэргэлт;
3) Бодлогын ялгаа бүдгэрэх;
4) Ардчиллын төлөөллийн шинж багасах зэрэг болно.

Майрын тодорхойлсноор, орчин үеийн ардчилал **"улс төрийн хоосон орон зай"** (ruling the void) руу шилжиж, намууд ардчиллын төлөөллийн шинж, зорилгоос хөндийрөх болсон нь улс төрийн шинэ хөдөлгөөн, эсэргүүцлийн хэлбэр үүсэх нөхцөл болж өгчээ [21]. Хэдийгээр картель намын онол бүтэц, байгууламжийн хувьд судлаачдын зүгээс ихээхэн шүүмжлэлтэй тулгарч хэд хэдэн удаа үзэл баримтлалын түвшинд шинэчлэгдсэн боловч улс төрийн нам, нам-төрийн харилцаа, бүтэц, зохион байгуулалтыг тайлбарлах нөлөө бүхий онолд тооцогдсон хэвээр байна[22].

II.4 Дижитал намын онол

XXI зууны улс төрийн орчин мэдээллийн технологийн хурдацтай хөгжлийн нөлөөгөөр эрчимтэй өөрчлөгдөж байна [23] . Дижитал орчин, нийгмийн сүлжээ, өгөгдөлд суурилсан PR, хиймэл оюун ухааны нөлөө улс төрийн намын бүтэц, зохион байгуулалт, харилцаа, төлөөллийн ардчиллын уламжлалт механизмд шинэчлэл авчирч, улс төрийн намын тухай онолын судалгаанд "**дижитал намын онол**" хэмээх шинэ чиг хандлага бий болоход хүргэв. Энэ хүрээнд Итали гаралтай улс төр судлаач Паоло Гербаудо (Paolo Gerbaudo) **"дижитал нам" (digital party)** хэмээх улс төрийн намын шинэ хэв

[20] Д.Баасансүрэн "Улс төрийн намын хөгжлийн өнөөгийн чиг хандлага: Бүхнийг шүүрэгч өргөн хүрээний намаас картель загварт", Политологи сэтгүүл, 15(476), 33-40, 2017; R.Katz, P.Mair "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", Party Politics, 1(1), 5-28, 1995; R.Katz, P.Mair "The Cartel Party Thesis: A Restatement", Perspectives on Politics, 7(4), 753–766, 2009; Б.Баярбаатар, Д.Бумдарь "Картель нам" ба "намын картелжилт"-ийн тухай ойлголт", Политологи сэтгүүл, 23(619), 178-190, 2025

[21] P.Mair "Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy", Verso, 2013

[22] С.Мөнхбат "Улс төрийн намын бүтэц, зохион байгуулалтын хөгжил: Онол, практик", УБ.: Соёмбо Принтинг ХХК, 2023, хуудсд. 81-89; R.Katz, P.Mair "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", Party Politics, 1(1), 5-28, 1995; R.Katz, P.Mair "The Cartel Party Thesis: A Restatement", Perspectives on Politics, 7(4), 753–766, 2009; R.Dalton, D.Farrell, I.McAllister "Political Parties and Democratic Linkage: How Parties Organize Democracy", Oxford: Oxford University Press, 2011

[23] С.Мөнхбат, Э.Золбаяр "Дижитал улс төрийн нам ба үзэл баримтлалын зарим асуудал: Улс төрийн намын шинэ хэлбэр", Политологи сэтгүүл, 23(619), 167-177, 2025

шинжийг онолын түвшинд тодорхойлж, улс төрийн оролцооны шинэ парадигм гарч ирж буйг тэмдэглэсэн[24]. Түүний 2019 онд хэвлэгдсэн *The Digital Party: Political Organization and Online Democracy* бүтээл намуудад тавигдах уламжлалт асуултад шинэ хариулт санал болгодог: Ардчиллыг техник технологийн хөгжил сайжруулах уу, эсхүл шинэ хэлбэрийн авторитар төвлөрөлд хүргэх үү? Дижитал улс төрийн намын онол төлөөллийн ардчиллыг технологийн эрин үед дахин тодорхойлох чухал боломжийг нээж байна. Нам зөвхөн сонгуульд оролцогч институц биш, **өгөгдөлд суурилсан, платформд дасан зохицсон, иргэдийн тасралтгүй оролцоог хангагч улс төрийн экосистем** болж хувирсан [25].

Дижитал намын онолын эхлэлийг 2000-аад оноос улс төрийн намууд вэбсайт, имэйл, онлайн мэдээллийн сувгийг ашиглан кампанит ажил явуулж эхэлсэн үеэс харж болно. Харин 2010 оноос хойш социал медиа–суурьтай улс төрийн оролцоо, big data, алгоритмын PR өргөжсөнөөр тус онол бүхэл бүтэн судалгааны чиглэл болон төлөвшив.

Дижитал намын анхны түүхэн хэлбэр 2008 оны дэлхий нийтийг хамарсан санхүүгийн хямралын үеэр бий болсон. Улс төрийн оролцоо, ардчилсан шийдвэр гаргах шинэ хэлбэрийг бий болгохдоо дижитал технологид суурилж үйл ажиллагаа явуулах тул уг намыг дижитал хэмээн нэрлэдэг байна. Улс төрийн дижитал нам гадаад, дотоод чиг үүргээ цахим хэрэгслээр гүйцэтгэх ба төрөл бүрийн апплейкшн, програм хангамжийг ашигладаг байна. Гербаудогийн тодорхойлолтоор дижитал нам гэдэг нь **сошиал медиа болон дижитал платформ дээр үндэслэн гишүүнчлэл, шийдвэр гаргалт, кампанит ажиллагаа, дотоод засаглалаа зохион байгуулдаг улс төрийн шинэ бүтэцтэй нам** юм[26].

Өөрөөр хэлбэл, дижитал нам:

- Онлайн гишүүнчлэлтэй;
- Дижитал шууд ардчиллын хэлбэрүүдийг ашигладаг (онлайн сонголт, санал асуулга);
- Сошиал медиа кампанит ажиллагаанд тулгуурладаг;

[24] A.Chadwick, J.Stromer-Galley “Digital Media, Power, and Democracy in Parties and Elections”, Routledge, 2016; C.Vaccari “Digital Politics in Western Democracies: A Comparative Study”, Johns Hopkins University Press, 2015; С.Мөнхбат, Э.Золбаяр “Дижитал улс төрийн нам ба үзэл баримтлалын зарим асуудал: Улс төрийн намын шинэ хэлбэр”, Политологи сэтгүүл, 23(619), 167-177, 2025

[25] A.Chadwick, J.Stromer-Galley “Digital Media, Power, and Democracy in Parties and Elections”, Routledge, 2016

[26] C.Vaccari “Digital Politics in Western Democracies: A Comparative Study”, Johns Hopkins University Press, 2015

- Өгөгдөл, алгоритм ашиглан иргэдийн оролцоог зохион байгуулдаг;
- Хэдийгээр оролцоо өргөн атлаа шийдвэр гаргалт нь төвлөрсөн байдаг;

Энэ нь Гербаудогийн тодорхойлсон **“participation without power”** буюу эрх мэдэлгүй оролцоог бий болгож ардчиллын зөрчилд хүргэдэг.

Гербаудогийн үзэж буйгаар **дижитал нам** картель намын дараагийн хөгжлийн үе шат бөгөөд сошиал медиа түрэлт, онлайн хөдөлгөөний үр дүнд бий болдог байна. Үүний зэрэгцээ, түүний үзсэнээр, дижитал нам платформ нам, холбон зуучлагч нам, хүчтэй удирдагч бүхий сүлжээний нам гэсэн гурван төрөлтэй байдаг гэжээ[27]. Хэдийгээр дижитал нам иргэдийн өндөр түвшний оролцоо, хямд өртөг, үр ашигтай харилцаа, ил тод байдал, хурдан зохион байгуулалтыг бий болгодог ч эцсийн дүндээ улс төрийн талбарт популизм тархах аятай хөрс болдгийг судлаачид онцолдог [28].

III. ДҮГНЭЛТ

Орчин үеийн улс төрийн намын онолын хандлагууд улс төрийн төлөөлөл, сонгуулийн өрсөлдөөн, төр–иргэний харилцаанд намуудын гүйцэтгэх үүргийг олон талт өнцгөөс шинээр тайлбарлах боломжийг олгож байна. XIX зууны сүүл үеэс нийгмийн бүтэц, сонгогчдын давхарга, улс төрийн зах зээл, мэдээллийн технологийн хөгжилтэй уялдан намуудын шинж чанар, зохион байгуулалт, стратеги тасралтгүй хувьсан өөрчлөгдсөөр иржээ. Үүнтэй зэрэгцэн улс төрийн намуудыг тайлбарлах онолын үзэл баримтлал улам бүр баяжиж, уламжлалт институцийн тайлбар хүчгүйдэхийн зэрэгцээ шинэ парадигмууд хүч түрж байна.

Р.Михельсийн олигархийн хууль, М.Дювергерийн институцийн нөлөөний тайлбар, Кирххаймерийн бүхнийг шүүрдэгч намын загвар, Кац, Мэйр нарын картель намын онол, дижитал намын тухай хандлагууд орчин үеийн судалгааны үндсэн суурийг бүрдүүлж байна. Эдгээр хандлагад улс төрийн нам зөвхөн сонгогчдыг төлөөлөх байгууллага бус, төрийн бодлого боловсруулах, улс төрийн капитал хуримтлуулах, мэдээллийн орон зайг удирдах, нийгмийн бүлгүүдийн ашиг сонирхлыг хэлэлцүүлэгт оруулах төв механизм болж хувирсныг харуулдаг.

---

[27] C.Vaccari “Digital Politics in Western Democracies: A Comparative Study”, Johns Hopkins University Press, 2015; P.Gerbaudo “The Digital Party: Political Organisation and Online Democracy”, London: Pluto Press, 2019

[28] J.Bavel, S.Rathje, E.Harris, C.Robertson, A.Sternisko “How social media shapes”, Trends in Cognitive Sciences, 25(11), 913-916, 2021

Сонгогчдын улам бүр олон хүчний хооронд хуваагдах байдал, улс төрийн медиа орчны өөрчлөлт болон цахим мэдээллийн технологийн хурдац намуудын стратеги, гишүүнчлэл, бодлогын байр суурь, санхүүжилтийн эх үүсвэрт шинэ сорилтыг бий болгож байна. Иймээс нөхцөлд нам судлалын орчин үеийн онолууд ардчиллын төлөөллийн чанар, улс төрийн өрсөлдөөний шударга байдал, төрийн шийдвэр гаргалтад иргэдийн оролцоог хэрхэн хангах талаар онол-арга зүйн шинэ чиглэлийг нээж өгч байгаагаараа онцлог юм.

Иймээс улс төрийн намын орчин үеийн онолын судалгаа зөвхөн академик ач холбогдолтой төдийгүй ардчиллын институцийн тогтвортой байдлыг үнэлэх, улс төрийн бодлого боловсруулахад шинжлэх ухааны суурь болохуйц онолын болон практик үнэ цэнийг агуулж байна. Цаашдын судалгаанд намуудын дотоод ардчилал, популизмын өсөлт, платформжсан болон алгоритмын улс төр, мөн соёл-үнэт зүйлийн шинэ зөрчил улс төрийн намын системд ямар өөрчлөлт үүсгэж буйг гүнзгийрүүлэн судлах шаардлагатай гэж үзлээ.

НОМ ЗҮЙ

Bavel, J., Rathje, S., Harris, E., Robertson, C., & Sternisko, A. (2021). How social media shapes. *Trends in Cognitive Sciences, 25*(11), 913-916.

Bayarbaatar, B., & Bumdari, D.-O. (2024). Reasons for Increasing the Number of Members of the Great Khural of Mongolia and Its Impact Over the Next 10 Years. *Technium Social Sciences Journal, Vol. 6*, 205-216.

Chadwick, A., & Stromer-Galley, J. (2016). *Digital Media, Power, and Democracy in Parties and Elections.* Routledge.

Dalton, R., Farrell, D., & McAllister, I. (2011). *Political Parties and Democratic Linkage: How Parties Organize Democracy.* Oxford: Oxford University Press.

Duverger, M. (1954). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State.* London: Methuen & Co. Ltd.

Gerbaudo, P. (2019). *The Digital Party: Political Organisation and Online Democracy.* London: Pluto Press.

Katz, R., & Mair, P. (1995). Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics, 1*(1), 5-28.

Katz, R., & Mair, P. (2009). The Cartel Party Thesis: A Restatement. *Perspectives on Politics, 7*(4), 753–766.

Kirchheimer, O. (1966). The Transformation of Western European Party Systems. In J. LaPalombara, M. Weiner, & L. Binder (Eds.), *Political Parties and Political Development* (pp. 177-200). Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.

Kirchheimer, O. (1969). Party Structure and Mass Democracy in Europe. In F. Burin & K. Shell (Eds.), *Politics, law and social change: selected essays of Otto Kirchheimer* (pp. 245–68). New York: Columbia University Press.

Kitschelt, H., & Wilkinson, S. (2007). *Patrons, Clients, and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition.* Cambridge U: Cambridge University Press.

Krouwel , A. (1999). *The catch-all party in Western Europe,1945-1990. A study in arrested development.* PhD dissertation, Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Krouwel, A. (2003). Otto Kirchheimer and the catch-all party. *West European Politics, 26*(2), 23-40.

Krouwel, A. (2006). Party Models. In R. Dalton, & H.-D. Klingemann (Eds.), *The Oxford Handbook of Political Science* (pp. 249-269). Oxford: Oxford University Press.

Mainwaring, S., & Scully, T. (1995). *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America.* Stanford University Press.

Mair, P. (2013). *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy.* Verso.

March, J., & Olsen, J. (1989). *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics.* Free Press.

Michels, R. (1915). *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy.* New York: HEARST'S INTERNATIONAL LIBRARY CO.

Nyamaa, Dr. O., Dangaasuren, Dr. O., Tseden, Dr. B., & Davaadorj, Dr. U. (2025). The Impact of Patronage-Based Appointments on Administrative Capacity in Mongolia. *International Journal of Advanced Multidisciplinary Research and Studies*, *5*(6), 1014–1025. https://doi.org/10.62225/2583049X.2025.5.6.5305

Panebianco, A. (1988). *Political Parties: Organization and Power.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sartori, G. (2005). *Parties and party systems: a framework for analysis.* ECPR Press.

Vaccari, C. (2015). *Digital Politics in Western Democracies: A Comparative Study.* Johns Hopkins University Press.

Баасансүрэн , Д. (2017). Улс төрийн намын хөгжлийн өнөөгийн чиг хандлага: Бүхнийг шүүрэгч өргөн хүрээний намаас картель загварт. *Политологи сэтгүүл, 15*(476), 33-40.

Баярбаатар , Б., & Бумдарь, Д. (2025). "Картель нам" ба "намын картелжилт"-ийн тухай ойлголт. *Политологи сэтгүүл, 23*(619), 178-190.

Баярбаатар, Б., & Бумдарь , Д. (2023). Ардчиллын хөгжилд улс төрийн намын гүйцэтгэх үүрэг. *Политологи сэтгүүл, 21*(571), 180-192.

Мөнхбат , С. (2023). *Улс төрийн намын бүтэц, зохион байгуулалтын хөгжил: Онол, практик.* Улаанбаатар хот: Соёмбо Принтинг ХХК.

Мөнхбат, С., & Золбаяр, Э. (2025). Дижитал улс төрийн нам ба үзэл баримтлалын зарим асуудал: Улс төрийн намын шинэ хэлбэр. *Политологи сэтгүүл, 23*(619), 167-177.

CONTEMPORARY THEORETICAL APPROACHES TO POLITICAL PARTIES

Abstract:This article examines contemporary theoretical approaches to political parties, comparing how party institutions evolve, the logic of their operations, and their role in political competition. It explores major theories in party studies, including the iron law of oligarchy, the catch-all party model, the cartel party theory, programmatic versus clientelistic approaches, new institutionalist perspectives, and the influence of digitalization and network theories. In modern democracies, political parties are increasingly shaped by their competitiveness in the political marketplace, transformations in the information environment, and the growing fragmentation of the electorate, all of which have profound effects on party structure, internal organization, and strategic behavior. The study finds that parties are shifting from traditionally ideology-based organizations toward more professionalized, less ideological, and state-embedded forms. It discusses how this transformation affects the quality of representation and the stability of democratic systems.

Key words*:* Political party; party theory; catch-all parties; cartel party; digital party.